

IMPRESII DE CĂLĂTORIE LA DUNĂREA DE JOS, ALE UNUI DIPLOMAT ENGLEZ (1790-1791)

VENIANIM CIOBANU, ANGELA JIANU

Implicațiile imediate, dar, mai ales, cele pe termen lung, pe care le puteau determina condițiile păcii, impusă de Rusia, Imperiului Otoman, la Küciük-Kainargi, la 21 iulie 1774, asupra raportului de forțe, pe continent, au neliniștit puterile europene, îndeosebi, pe cele ce aveau o pondere însemnată în sistemul politic european. Prima a reacționat Austria care, urmărind să limiteze, cât mai mult posibil, spațiul de manevră al Rusiei, în Europa Orientală, s-a grăbit să-și extindă granița spre sud-est, pe seama domeniilor Imperiului Otoman, anexând nord-vestul Moldovei, pe care l-a denumit “Bucovina”¹.

Demersul austrieților a determinat, însă, doar protestul guvernului englez, dar și acesta limitat numai la câteva formulări diplomatice. În viziunea cercurilor conducătoare, de atunci, de la Londra, anexarea nord-vestului Moldovei constituia, într-adevăr, *un rapt*, ce nu putea fi justificat – în pofida eforturilor, în acest sens, ale imperialilor – prin invocarea vreunui principiu de *drept european public*².

Totuși, Poarta nu a solicitat sprijinul diplomatic al Marii Britanii nici pentru recuperarea “Bucovinei” și nici, măcar, în scopul aplanării stării de tensiune, din raporturile sale cu Rusia, acutizată tocmai de stipulațiile tratatului de la Küciük-Kainargi. În acest din urmă caz, otomanii au trebuit să țină cont de natura raporturilor anglo-ruse, puternic marcată de interesul Londrei de a-și asigura dacă nu colaborarea, efectivă, a Rusiei, cel puțin neutralitatea ei binevoitoare, față de războiul pe care îl purta, încă din anul 1775, împotriva coloniilor sale, din America de Nord, sprijinite, apoi, de Franța și de Spania. De aceea, Anglia a

¹ Pentru detalii, în legătură cu această anexare, vezi, între altele, V. Ciobanu, *La granița a trei imperii*, Iași, Ed. Junimea, 1984, p. 11 și urm., și indicațiile bibliografice; M. Șt. Ceaușu, *Bucovina habsburgică. De la anexare, la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*, Iași, Fundația Academică “A. D. Xenopol”, 1998, p. 49 și urm., și indicațiile bibliografice.

² P. Cernovodeanu, *The Taking away of Bukovina (1775) and the Assassination of Grigore III Ghica of Moldavia as Highlighted in English Diplomatic Reports of the Time*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 3-4, 1994, p. 278, p. 10bis.

lăsat, de fapt, Rusiei, “mână liberă”, în problema orientală, de vreme ce s-a limitat, doar să “contribuie” la refacerea flotei de război otomană³.

Evoluția problemei orientale, în deceniile opt și nouă, ale secolului al XVIII-lea, marcată de încheierea “crizei crimeene”, pe care Rusia a “rezolvat-o”, prin anexarea peninsulei, anexare consacrată, din punct de vedere juridic, prin convenția ruso-turcă, din 8 ianuarie 1784⁴, a ridicat, însă, noi semne de întrebare, la Londra. Deoarece, dobândind Crimeea, Rusia își asigură, în mare măsură, controlul asupra Mării Negre și își deschidea calea către dominația comercială, mai întâi, în Marea Mediterană, în detrimentul Angliei și al Olandei⁵. Ca urmare, Marea Britanie nu a sprijinit, diplomatic, noua “agresiune” a Rusiei, la adresa sistemului politic european. Nici de acea dată, nu a putut, totuși, face, mai mult decât atât, întrucât Rusia a refuzat să dea curs intervenției sale, întreprinsă, la cererea Porții vizând determinarea Rusiei să se retragă, din Crimeea⁶.

Perspectiva ca Rusia să-și asigure o poziție discreționară, în Orientul European, a devenit și mai evidentă, la sfârșitul deceniului nouă, al secolului al XVIII-lea, perspectivă deschisă de noul război, pe care l-a provocat, împotriva Imperiului Otoman, declarat, după cum bine se știe, de Poartă, la 4/16 august 1787, iar de Rusia, la 15 septembrie, același an, în care, la 9 februarie 1788, a intrat și Austria, dar ca aliată a Rusiei. Pentru a o evita, Marea Britanie a declanșat acțiunea diplomatică, vizând încheierea păcii, pe baza principiului *statu-quo-ante bellum*. Condițiile viitoarei pacificări a Europei Orientale au fost statuate, în Convenția de la Reichenbach, din 27 iulie 1790, dintre Austria și Prusia, prin care cea dintâi admitea să încheie pacea cu Imperiul Otoman, pe baza aceluși principiu⁷. Ca urmare, la scurt timp, după aceea, adică, în luna decembrie 1790, s-au deschis lucrările Congresului de pace, austro-turc, la Șiștov, un sat din nord-estul Bulgariei, cu medierea Angliei, Olandei și a Prusiei.

Figura centrală a acestui deosebit de important eveniment, politic și diplomatic, care a marcat evoluția ulterioară a problemei orientale, a

³ A. Bode, *Die Flottenpolitik Katharinas II und die Konflikte mit Schweden und der Türkei (1760-1792)*, în *Kommission bei Otto Harrassowitz*, München, 1978, p. 98-99.

⁴ R. Salomon, *La politique orientale de Vergennes (1780-1784)*, Paris, 1935; vezi și Al. Vianu, *Geneza senedului din 1783*, în *Revista Arhivelor*, 1, 1960, p. 118; A. Bode, *op. cit.*, p. 106, 109.

⁵ A. Bode, *op. cit.*, p. 109.

⁶ R. Salomon, *op. cit.*, p. 244-245.

⁷ P. B. Bernard, *Austria's Last Turkish War: Some Further Thoughts*, în *Austrian History Yearbook*, vol. XIX-XX, part 1, 1983-1984, p. 30.

fost Sir Robert Murray Keith. Diplomat de carieră – servise, până atunci, diplomația britanică, cu rangul de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, la Dresda și la Copenhaga – se afla, în anul 1790, acreditat, în aceeași calitate, pe lângă Curtea Imperială, de la Viena. De aceea, el s-a aflat în “miezul” evenimentelor care aveau să marcheze și politica orientală a Imperiului Britanic, la concretizarea căreia a și contribuit, de altfel, efectiv. Datorită remarcabilelor sale calități de diplomat, dublate de orientarea, perfectă, în complexitatea contradicțiilor de interese ce opuneau principalele puteri europene, angrenate în “rezolvarea” *problemei orientale*, el a fost desemnat, în cele din urmă, să reprezinte Marea Britanie, principala putere mediatoare, la Congresul de pace de la Șiștov, ale cărui lucrări le-a condus, din prima și până în ultima zi, influențând adoptarea celor mai importante decizii ale aceluia forum internațional.

Pentru a ajunge, de la Viena, la Șiștov, Sir Robert Murray Keith a traversat și Banatul și Țara Românească, de-a lungul Dunării. Impresiile pe care le-a cules, din acea lungă călătorie, le-a comunicat surorilor sale, într-un număr de patru scrisori. Scrisorile au fost publicate, pentru prima dată, în *Memoires and Correspondance (Official and Familiar) of Sir Robert Murray Keith, K. B. Envoy at the Courts of Dresden, Copenhagen, and Vienna, from 1769 to 1792*, edited by Gillespine Smith, in two volumes; cel de-al doilea, în care sunt inserate scrisorile, a apărut la Londra, în anul 1849.

Volumele sunt, deja, o raritate bibliografică și se păstrează în fondurile de la *The British Library*, din Londra, și mi-au fost semnalate de unul din cei mai buni cunoscători români ai fondurilor păstrate în arhivele și bibliotecile din Anglia, prof. dr. Paul Cernovodeanu, Membru de Onoare al Academiei Române. Potrivit cunoștințelor Domniei Sale, precum și a propriilor mele constatări, volumele nu au fost, încă, utilizate, în istoriografia română. De aceea, am considerat că este foarte util să atragem atenția și asupra acestui gen de informații, privind unele aspecte ale societății românești, așa cum le-a surprins și înregistrat ilustrul diplomat englez.

Autenticitatea observațiilor sale este în afară de orice îndoială. Neavând nici o altă motivație, decât *curiozitatea personală, de a observa locuri și oameni*, despre care, în Anglia, mai ales, nu se știa, la acea dată, aproape nimic – puținele cunoștințe aparținând unor cercuri foarte restrânse – Sir Robert Murray Keith nu poate fi bănuit, deci, de partizanat. Din contra, nu lipsesc cuvintele de compasiune și, chiar, de

revoltă, față de soarta tragică a românilor, de care se făceau vinovate, în primul rând, condițiile geopolitice, în care i-a plasat istoria, fără a ezita, totuși, să reliefeze, fără menajamente, și partea lor de contribuție, la acea stare. Noi ne-am abținut să comentăm, în această foarte succintă introducere, informațiile oferite de Sir Robert Murray Keith, lăsând cititorului latitudinea de a le aprecia valoarea.

1. Viena, 6 octombrie 1790
Sir R. M. Keits, către sora sa, Anne

“You may, perhaps, be told by some idle traveller, that Wallachia is an unhealthy or inhospitable country. This is not true; that country, is though greatly exhausted by the war, furnish everything for mony, except French wines and articles of luxury, which we shall dary with us, or send down by water on the Danube. Bucarest, where the Congress will probably be held, is a large ragged town, but containing between three and four hundred churches (such as they are) and many lodgeable houses, belonging to the Boyars, the chief men of the country, which will be lent to the plenipos on this occasion. We hope and trust that the meeting will be of short duration. The members of it will be, first, two grave Turks, the Reis Effendi, and another; Baron Herbert from this Emperor, Marquis Lucchesini from Prussia, Count Esterhazy from Hungary, Baron Haeften from the States General, and – myself. I shall do my utmost to forward my own departure and that of my three colleagues (Baron Herbert is already at Bucharest) in about three weeks from this date; and as the roads are good, I hope to make the journey in about a fortnight” time. I am determined to travel, and reside in Wallachia with all manner of comforts and conveniences about me; and you may rest assured, my dear sisters, that my health shall be carefully attended to. The post goes very regularly from Bucharest hither, and though my letters will be of very old date ere they reach you, I promise you they shall be dispatched very regularly. I leave all my heavy baggage

and a great part of my household at Vienna, and hope to be back here before the new year.

If you choose to see my journey on your best map, it is as follows: To Presburg, Buda, Temeswaer, Orsova, Crajovia, and Bucharest; all at present possessed by the House of Austria. Wallachia is to be restored to the Turks at the peace. The Empress of is obstinate, and will make war or peace her own way.

*Now, my dear Anne, you will be curious to know if Stratton accompanies me to the Congress. He wishes it, and so do I; but the answer of the Duke of Leeds will determine whether he goes, or remains at Vienna”**.

* The latter arrangement was adopted; Mr. S. remained, in Sir R. M. Keith's absence, as Secretary of Legation.

“Ți s-ar putea spune, poate, de către vreun călător superficial, că Valahia este o țară nesănătoasă și neospitalieră. Acest lucru nu este adevărat; această țară, deși istovită de război, îți poate oferi orice, în schimbul banilor, în afară de vinuri franțuzești și articole de lux, pe care le vom lua cu noi sau le vom trimite, pe calea apei, pe Dunăre.

București, unde va avea loc, probabil, Congresul¹, este un oraș mare și răsfirat, dar care conține între 300 și 400 de biserici (așa cum sunt ele) și multe case de locuit, aparținând boierilor, bărbații de frunte ai țării, case în care vor fi găzduiți plenipotențiarilor², cu această ocazie. Nădăjduim că întâlnirea va fi de scurtă durată. La ea vor participa, mai întâi, doi demnitari turci, reis efendi și încă unul; baronul Herbert din partea acestui împărat³, marchizul Luccesini, din partea Prusiei, contele Esterhazy, din partea Ungariei, baronul Haeften, din partea Statelor Generale⁴, și eu,

¹ Congresul ce urma să restabilească pacea, între Imperiul Otoman și Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană.

² Plenipotențiarilor Puterilor mediatoare – Anglia, Olanda și Prusia – și ai părților beligerante – austriei și turcii.

³ Leopold al II-lea, împăratul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1790-1792).

⁴ Olanda.

însumi. Voi face tot ce-mi stă în putință să fixez data plecării mele și a celor trei colegi ai mei (baronul Herbert se află, deja la București), în aproximativ trei săptămâni, de la această dată; și cum drumurile sunt bune, sper să fac această călătorie, în aproximativ două săptămâni. Sunt hotărât să călătoresc și să locuiesc în Valahia, cu tot confortul și facilitățile de care pot dispune, și vă asigur, dragele mele surori, că voi avea parte de cele mai atente îngrijiri medicale. Poștalionul vine regulat, de la București, încoace, și chiar dacă scrisorile mele vor ajunge, cu multă întârziere la voi, eu vă promit că vor fi trimise, cu multă regularitate. Voi lăsa tot bagajul meu greu și o parte a servitorilor, la Viena, și sper să mă întorc aici, sănătos, de Anul Nou.

Dacă doriți să-mi urmăriți călătoria, pe cea mai bună hartă a voastră, ea va fi, după cum urmează: prin Pressburg, Buda, Timișoara, Orșova, Craiova și București; toate, în prezent, aflate în stăpânirea Casei de Austria. Valahia⁵ urmează a fi restituită turcilor, prin tratatul de pace. Împărăteasa Rusiei⁶ este încăpățânată și va face război sau pace, așa cum crede ea de cuviință.

Acum, draga mea Anne, vei fi curioasă să știi, dacă Stratton mă însoțește la Congres. El dorește acest lucru, și eu la fel; dacă vine sau rămâne la Viena, depinde de răspunsul ducelui de Leeds”.

2. Timișoara, 29 noiembrie 1790
Sir Robert Murray Keith, către surorile sale.

“*My Dear Sisters,*

I have been dragged hither, through mud and mire, by miserable cats of post-horses, but without any accident; and I have a good heart to undertake the remaining half of my

⁵ Țara Românească a fost ocupată de armatele austriece, între 4 noiembrie 1789 și 24 iulie 1791.

⁶ Ecaterina a II-a (1762-1796).

journey, though ten times more difficult than the preceding one. From hence to Orsova the whole country is in the whole country is in the state of ruin and desolation, to which the Turks reduced it in 1788. Almost every town and village are laid in ashes, and only a few houses are rebuilt at certain stages, for the scanty accomodation of travellers. I shall set out to-morrow, and shall sleep the night after on the ruins of Caransebes, the place to which **lying** tradition says Ovid was banished; and from thence pursue my journey through the bloody defiles of Meadia, Cornia, and Illova, to the place where old Orsova stood two years ago. I shall then enter Wallachia, and stop a few hours at Czernetz, a colony founded by Trajan, and close to the small remains of his stupendous bridge over the Danube. I shall also see the famous island and fortress of Orsova, from the hill of Allion, whence it was lately bombarded.

All this sounds mighty pompous, my dear Anne, but, alas! I shall see **nothing** on that route but miserable ruins, and a thin population reduced to great distress. But this Bannat of Temeswaer is one of the most fruit-ful countries of Europe, wherever industry is in any shape exerted; and in a year or two it will again over-flow with abundance. A large **three years'**ld ox can be bought here, in time of peace, for less than a pound sterling; a lamb for sixpence, and a load of hay, as much as four oxen can draw, for **three and sixpence!**

One very strange thing is remarked by every traveller through the Bannat. The villages are large, though distant, and we meet, by turns, Wallachian, German, Sclavonian, and **French**, nay even **Italian** villages; the inhabitants of which have different languages, religions, manners, features, and modes of government; having no other intercourse with each other than that of mere necessity, and never intermarring. A dash of the Gipsey nation, and a sprinkling of Jews, are met with everywhere, and the whole furnishes a grotesque and singular variety. What do you think, my dear Anne, of going from the Sclavonian village of Falygahasa, where not a word of anly of our lingos is understood, to the next village of Charleville, or Marienville, or St. Hubert, where *parlez vous* is the sole language? The French are mostly from Lorraine,

sober and industrious people; the Germans from Suabia, strong and active; and I was pleased to find that both nations thrive and grow rich. The Turkish war brought them, on this side, a ready vent for their commodities, and at ten prices. So much for the Bannat.

As to Wallachia, we have to expect all the bad effects of Greek despotism under Turkish tyranny; improved by the successive conquestes and depredations of all the contending nations. I look for the worst of roads and the most miserable huts for resting places; but I set them at defiance, and only dread a dreary winter in an inhospitable Bulgarian abode. I need be in no hurry to get there, as our vessel (after a month's navigation on the Danube) has not yet reached Orsova. To get to Sistovo before our household furniture and every article for housekeeping, would be folly indeed! We shall therefore make a halt at Bucharest till we hear that our servants have got to Sistovo.

*I have had fine weather for the last six days. Should it rain only for four-and-twenty hours, I shall be in the **Slough of Despond**, and shall recapitulate the Pilgrim's Progress with a devout recollection. I thought to find some memorable remnants of Roman buildings on the road to Wallachia, but am sorry to learn that in the last Turkish invasion they have been thrown down or defaced. In short, my dear sisters, I must centre all my comfort in the hope of doing good and deserving the **full approbation** of my superiors. I have already laid in my claim to be relieved with all possible expedition (after my work is finished) from my Bulgarian thralldom. In this point I believe I shall be indulged.*

*I rejoice at the Spanish peace on every ground, and trust that so good an example on the part of the Dons will make a salutary impression on the Russians. They have just now taken the Turkish town of Kylia (at the mouth of the Danube) by storm; yet I look for a speedy return to pacific sentiments, for how can Russia fight three or four nations **alone**?*

*You are now half-a-dozen letters in my debt, my dear Anne, and I pray you to repay them with a world of news and anecdotes; for I grow more and more **thirsty** for home intelligence as I draw nearer to the bounds of Christendom. I*

am glad to hear it affirmed that our Turkish colleagues are reasonable men. That will shorten our work, as I dreaded Ottoman ignorance and chicane. Remember me candidly to those I love, and prepare yourself to sing Te Deum when I announce my return to Vienna. Health and comfort be with you all!"

R. M. K.

Dragele mele surori,

Am fost târât, încoace, prin noroi și mlaștină, de niște mârțoage de cai de poștă, dar fără nici un accident; și am destul curaj să întreprind cea de a doua jumătate, care a mai rămas, din călătoria mea, deși este de zece ori mai dificilă, decât cea precedentă. De aici, până la Orșova, întreaga zonă este în stare de ruină și dezolare, în care au adus-o turcii, în anul 1788¹. Aproape fiecare oraș și sat au fost transformate în cenușă și numai câteva case au fost reconstruite, până la o anumită înălțime, pentru o sărăcăcioasă comoditate a călătorilor. Voi pleca mâine și voi petrece noaptea, dincolo de ruinele Caransebeșului, acolo unde, o *falsă* tradiție spune că a fost surghiunit Ovidiu; și de acolo, îmi voi continua călătoria, prin imundele defilee ale Mehadiiei, Cornia² și Ilova³, până unde, în urmă cu doi ani, se afla vechea Orșovă. După aceea, voi intra în Valahia și mă voi opri, pentru câteva ceasuri, la Cerneț, o colonie înființată de Traian, și care se află, în apropierea puținelor rămășițe ale fantasticului său pod, peste Dunăre. Voi vedea, de asemenea, faimoasa insulă și fortăreață ale Orșovei, de pe dealul Allion (?), de unde a fost, de curând, bombardată¹.

Acestea toate ar putea suna pompos, draga mea Anne, dar, vai nu voi vedea pe acest drum decât ruine mizerabile și puțină populație, adusă într-o stare de mizerie. Dar, acest Banat al

¹ În luna februarie 1788, Austria a declarat război Imperiului Otoman, alăturându-se, astfel, Rusiei, care se afla în stare de război cu cel din urmă, din luna august 178; diplomatul englez observa ravagiile provocate, în zonă, de campaniile militare ale turcilor împotriva imperialilor.

² Cornea, pe râul Mehadița.

³ Ilova, pe râul Timiș.

Timișoarei este una din cele mai fertile zone ale Europei, ca acolo unde oamenii dau dovadă de hărnicie, într-un fel sau altul; și, într-un an sau doi, va fi, din nou, plin de bogăție. Un bou impunător, în vârstă de trei ani, poate fi cumpărat, aici, în timp de pace, cu mai puțin de o liră sterlină; un miel, cu șase pence, și o încărcătură de fân, atâta cât pot să o tragă patru boi, pentru trei lire sterline și șase pence!

Un lucru foarte ciudat este remarcat de orice călător prin Banat. Satele sunt întinse, deși la distanță, unul de celălalt, și am întâlnit, pe rând, sate românești, nemțești, slave și franceze, ba, chiar și italiene; locuitorii fiecăruia dintre ele are limbi diferite, religii, moravuri, caracteristici și moduri de guvernare; nu au alte relații, unii cu ceilalți, decât cele de strictă necesitate, și nu se căsătoresc, niciodată, între ei. Semne ale prezenței țiganilor și a evreilor se întâlnesc, pretutindeni, și întregul formează o varietate grotescă și ciudată. Ce gândești, draga mea Anne, despre faptul că, plecând din satul slav Falvgahasa, unde nu este înțeles nici un cuvânt, al nici uneia din limbajele noastre, către următorul sat, Charleville, sau Marianville, sau St. Hubert, unde *parlez vous* este singurul limbaj? Francezii sunt mai ales din Lorena, oameni cumpătați și harnici; nemții sunt din Suabia, puternici și activi; și mi-a făcut plăcere să găsesc aceste două națiuni, prospere și în continuă îmbogățire. Războiul turcesc le-a adus acestor națiuni, din această zonă, piețe de desfacere, pentru produsele lor, și încă la prețuri înzecite. Atât despre Banat.

Cât despre Valahia, trebuie să ne așteptăm la cele mai rele efecte ale despotismului grec, sub tirania turcă⁴; agravat de cuceririle succesive și jafurile tuturor națiunilor competitoră. Mă aștept la cele mai rele drumuri și la cele mai mizerabile bordeie, ca locuri de odihnă; dar desfid toate acestea și nu mă înspăimântă decât o iarnă îngrozitoare, într-un sălaș bulgăresc, neospitalier. Nu trebuie să mă grăbesc să ajung acolo, de vreme ce vasul nostru (după o lungă navigație pe Dunăre) nu a ajuns, încă, la Orșova. Să ajungi la Șiștovo, înaintea mobilierului casnic și a oricărui articol pentru gospodărie, ar

⁴ Se referea la efectele regimului fanariot introdus și patronat de Poartă (1711, în Moldova; 1756 în Țara Românească).

fî, într-adevăr, o *nebunie*. De aceea, ne vom opri la București, până ce vom afla că servitorii noștri au ajuns la Șiștovo.

În ultimele șase zile, am avut o vreme frumoasă. Dacă ar ploua fie numai și douăzeci și patru de ore, aș fi în *culmea disperării* și aș rememora *drumul pelerinului*⁵, cu pioasă amintire. Speram să găsesc câteva rămășițe memorabile ale construcțiilor romane, pe drumul către Valahia, dar îmi pare rău să aflu că, în timpul ultimei invazii turcești¹, acestea au fost dărâmate sau mutilate. Pe scurt, dragele mele surori, trebuie să-mi găsesc întreaga mângâiere, numai în speranța că procedez bine și că merit *întreaga aprobare* a superiorilor mei. Am cerut să fiu eliberat din funcție, cât mai repede posibil (după ce munca mea va fi încheiată), din sclavia mea bulgară. Cred că mi se va satisface această dorință.

Mă bucur de pacea cu Spania, pe orice bază a fost încheiată și am încredere că un exemplu așa de bun, din partea Doni-lor spanioli, va face o impresie salutară, asupra rușilor. Tocmai au luat, cu asalt, cetatea turcă, Chilia (la gura Dunării); mai aștept, încă, o grabnică întoarcere la sentimente pașnice, deoarece, cum poate să lupte Rusia, singură, cu trei sau patru națiuni?

Acum, îmi ești datoare cu o jumătate de duzină de scrisori, draga mea, Anne, și te rog să-mi plătești datoria aceasta cu o mulțime de noutăți și anecdote; deoarece, eu sunt tot mai însetat de informații de acasă, pe măsură ce mă apropiez de hotarele Creștinătății. Sunt bucuros să aflu afirmându-se că și colegii noștri turci⁶ sunt oameni rezonabili. Așa, ne vom scurta munca, căci, îmi era teamă de ignoranța și șicanele

⁵ Aluzie la celebra lucrare *The Pilgrim's Progress – from this World to that which is to come* (*Drumul pelerinului, din lumea aceasta către cea viitoare*), aparținând lui John Bunyan (1628-1688). A apărut în două părți; prima, în anul 1678, și a doua, cu întreaga lucrare, în 1684. Este o alegorie, prezentată sub forma unui vis al autorului, în care i se arată "Christian" (Creștinul), cu o povară în spate și citind o carte în care se spune că orașul în care locuiește, cu familia sa, va fi mistuit de foc. Narațiunea urmărește pelerinajul lui "Christian" și al familiei sale, către Cetatea Cerească; a fost tradusă în 108 limbi și dialecte.

⁶ Plenipotențiarilor Porții acreditați să poarte tratativele de pace cu austriei, la Șiștov, sub tripla mediere a Angliei, Olandei și Prusiei.

otomane. Salutându-i pe cei pe care îi iubesc și pregătiți-vă să cântați *Te Deum*-ul, când anunț întoarcerea mea la Viena. Să aveți toți parte de sănătate și mulțumiri.

3. București, 12 decembrie 1790.

Sir Robert Murray Keith către surorile sale.

“ I arrived here on the 10th, in perfect health, my dear sisters, after all the perils and inconveniences of a most abominable journey. I have not time today for description; but this capital of Wallachia is a sink of mud and misery, interspersed with oriental-looking palaces of the principal boyars, with vestiges of barbarous magnificence. I am in the house of the principal magnate, Prince Brancovan, who (with nine of his relations) was banished by the late tyrant Maurojeni, to the Island of Rhodes. Maurojeni's head has just now been cut off by the Grand Vizier, so that Brancovan may get home again. There is neither chair, table, nor bed belonging to him left in this house – that I can answer for; but large gousty rooms, and laced sofas. The Grand Vizier himself runs a risk at present of losing his own head, for not having made a stout effort to prevent the Russians from taking Kyliya Nova, at the mouth of the Danube, and now investing the fortress of Ismail. Look to your map, my dear Anne, and pity the Vizier, who is ordered (to save his neck) to pass the Danube, at this season of the year, to relieve Ismail!

But now for Sistovo. I shall set out the day after tomorrow, and hope to cross the Danube in a Turkish armed vessel, on the third day. On the 19th instant, all the ministers of the Congress will be assembled there. I hope we shall make speedy and satisfactory work of it. Sistovo is on a hill, the air and water are good. The houses, as I hear, are very small, and inconvenient; my personal habitation is to consist in two of them, joined by a wooden bridge; my servants will be in a number of smaller houses around me. Stuart, who is a very excellent lad, shall be lodged in my PALACE, of which you shall hear hereafter, my dear sisters, an admirable description. I am trying to get a draftsman to take faithful sketches of every thing in that strange country. The Turks, who know nothing of the most necessary furniture, have been at an immense expense to furnish our little dwellings. I hear of velvet

and gold sofas, but not of anything for convenience. But all will be well if our business goes on prosperously.

The letters travel from Europe most slowly; my latest from England is of the 5th November! Judge of my patience. This country of Wallachia ought to be an absolute garden, and is almost a barren desert, by the sloth and misery of its inhabitants. This town has thirty or forty stone churches, twice as many of wood, fifty palaces, and not one comfortable burgher's house. The strets are paved throughout with thick wooden planks, which dance as a coach passes over them.

You would laugh, my dear sisters, to see the slow progression of your brother's cavalcade. Three cariages, with sixteen or eighteen horses, or oxen to each, and five or six peasants at the coach door, to prevent overturns. A guard of hussars before; an officer, in a cart, drawn by four horses, following; and this magnificent cortège, after creeping twelve hours, makes two short stages, and dives under ground at night into a damp and dirty Wallachian hut, with bare walls.

But I must have done, as I am writing an immense letter to the office, and an estafette will be dispatched to Vienna in an hour or two. Love to all friends. Be of good cheer; I entertain sanguine hopes of a speedy and honourable issue. Lord grant it! For I shall soon tire of Bulgarian grandeur. I embrace the sisterhood, and Aunt Bab, with the warmest affection.

R. M. K.

Am sosit aici, în data de 10 decembrie, perfect sănătos, dragele mele surori, după toate pericolele și inconvenientele celei mai abominabile călătorii. Nu am astăzi timp pentru a o descrie; dar această capitală a Valahiei este o cloacă de noroi și mizerie, presărată cu palate, cu înfățișare orientală, ale marilor boieri, și cu vestigiile unei barbare măreții. Mă aflu în casa marelui boier, prințul Brâncoveanu¹, care împreună cu nouă dintre rudele sale a fost surghiunit în insula Rhodos, de

¹ La 26 martie 1788, Nicolae Mavrogheni, domnul de atunci al Țării Românești, solicita Porții o "autorizație de călătorie", de la București la Nicopole, pentru câțiva mari boieri, printre care și vornicul Manolache Brâncoveanu; aprobarea a fost dată de sultan la 26 septembrie 1788 (cf. Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. II, 1774-1791, București, Ed. Academiei, 1983, p. 293, 310).

către răposatul tiran Mavrogheni². Dar, capul lui Mavrogheni tocmai a fost tăiat, din ordinul marelui vizir³, așa încât Brâncoveanu se poate reîntoarce acasă.

Aici nu există nici scaun, nici masă și nici pat care să-i aparțină lui și care să fi fost lăsate în casă și pentru care eu să pot răspunde; în schimb, se află încăperi mari și pustii prin care suflă mereu vântul, precum și canapele împodobite.

Însuși marele vizir riscă acum să-și piardă capul, deoarece, nu a făcut efortul necesar, pentru a-i împiedica pe ruși să ia Chilia Nouă, la Gura Dunării, iar acum asediază fortăreața Ismail. Uită-te pe harta ta, draga mea Anna, și înduioșează-te pentru vizirul³ care este nevoit (pentru a scăpa cu viață) să treacă Dunărea, în acest anotimp al anului pentru a elibera Ismailul.

Iar acum, despre Șiștov. Voi porni, poimăine, și sper să traversez Dunărea, pe un vas militar turcesc, pentru trei zile. Imediat, în data de 19 decembrie, se vor aduna acolo toți delegații, la Congres. Sper să facem o treabă rapidă și satisfăcătoare.

Șiștovo este pe un deal, aerul și apa sunt bune. Casele, așa cum am auzit, sunt mici și incomode; reședința mea personală este formată din două astfel de case, legate între ele de un pod, de lemn; servitorii vor fi găzduiți într-un număr de case mai mici, în jurul meu.

Stuart, care este un flăcău strașnic, va locui, în “palatul” meu, despre care veți avea, dragele mele surori, în curând, o admirabilă descriere. Mă străduiesc să obțin un desenator care să facă schițe corecte ale fiecărui lucru care se găsește, în această țară ciudată. Turcii, care nu au nici o noțiune despre mobilierul strict necesar, fac cheltuieli imense, pentru a mobila micile noastre locuințe. Aud de canapele de *catifea* și *aur*, dar despre nimic din ceea ce este necesar. Dar, totul va fi *bine*, dacă afacerile noastre vor prospera.

² Nicolae Mavrogheni, domn al Țării Românești între 26 martie 1786 – 8 iunie 1790.

³ Deși a slujit, cu devotament, interesele otomane, în timpul războielor acestora cu rușii și austriecii (1787-1792), pe fondul înfrângerilor suferite de cei dintâi, a fost acuzat de trădare și executat, din ordinul marelui vizir Hasan pașa, care a exercitat această demnitate între 24 aprilie și august 1790.

Scrisorile parcurg Europa foarte lent; ultima mea scrisoare, din Anglia, este din 5 noiembrie! Imaginați-vă răbdarea mea. Această țară a Valahiei ar putea fi o adevărată grădină, în schimb, este aproape un pustiu, datorită trândăviei și sărăciei locuitorilor ei. Acest oraș, București, are 30 sau 40 biserici de piatră, de două ori pe atâta, din lemn, 50 de palate, dar nici o casă de om, confortabilă. Străzile sunt pavate, în întregime, cu scânduri groase de lemn, care se mișcă, când o trăsură trece peste ele.

Ați râde, dragele mele surori, dacă ați vedea cât de greu înaintează suita călare a fratelui vostru. Trei calești, cu 16 sau 18 cai, sau boi, la fiecare dintre ele, și cu cinci sau șase țărani, la ușa caleștii, pentru a preveni răsturnarea. În față, o gardă de husari; urmează un slujbaș, într-un docar, tras de șase cai; și acest magnific *cortegiu*, după ce se târăște, timp de 12 ore, parcurge două scurte distanțe și se adăpostesc, pentru noapte, într-un bordei valah, umed și murdar, cu pereții goi.

Dar, trebuie să închei, deoarece am de scris o imensă scrisoare (la serviciu), oficială, și o ștafetă va fi trimisă la Viena, peste o oră sau două. Dragoste, tuturor prietenilor. Fiți vesele; nutresc speranțe optimiste, pentru un rezultat rapid și onorabil; să dea Domnul! Mă voi plictisi, în curând, de grandoarea bulgară. Vă îmbrățișez pe toate, și pe mătușa Bab, cu cea mai călduroasă afecțiune.

R. M. K.

4. Șiștovo, 27 aprilie 1791

Sir Robert Murray Keith, către sora sa, Anne

“ So, my dear Anne, it is your will and pleasure that I should write over again from memory, my nonsensical letter of the 2nd December, which was turned to some ignoble use by an Austrian corporal! Why truly this mandate of yours is something in the Russian style, exceedingly barbarous, and next to impossible. But as our political bark is still lying on her side, on the sand-bank of Austrian stubbornness, I will do my best to tack together, once more, such small remnants of recollection as the little occurrences of that date have imprinted on a waste leaf of my memory. First then, a happy rencontre.

You must know, then, that many of my servitors left Vienna long before me, being to glide down the Danube, with my heavy baggage, in a large covered bark. We had been separated two-and-thirty days, and I knew no more about them than the man in the moon, when – and here I deplore the loss of my quondam description – at three leagues distance down the river, from the famous fortress of Orsova, and immediately below the tremendous cataracts of the Danube, at the close of day, and on a charming meadow, fast by the river side, I spied my faithful lords of the pantry, kitchen, and confectionery, Duretti, Manzone, and Kaucksdorff, dancing with joy at the approach of their laughing lord! The inferior menials, who werw in the suite of my courtiers, did not presume to dance, nor to be vociferous in their congratulations; but they grinned delight, and grunted hilarity, in a very moving manner. These good people, finding their master well, and judging that a dish of warm tea, and a thin slice of bread and butter, might have their charms on the borders of Wallachia (as they used to have at Vienna) had all these materials of enjoyment, ready cut and dried – a very proper expression for a basin of tea! – and after this romantic regale, we parted, with mutual embraces, to meet no more till Sistovo.

In a quarter of an hour from thence, we entered into the fertile and fleeced province of Wallachia, and in ten minutes more, we were up to the neck in mud and mire, and were dragged through thick and thin for three or four miles; which was performed upon us by all manner of animals; and, in three or four hours time, we reached the human warren called the town of Czernetz. I call it “warren”, my dear Anne, because the Wallachians are too fond of mother Earth to content themselves with living on her lap; but choose to dig their habitations in her bowels. Stout carcasses, adorned with rags and despondency, distinguished the common people, and long silken robes, with whiskered faces, and sly servility, marked the abject pre-eminence of four or five Boyars, (noblemen) who had wooden booths by way of palaces, in town: and who, in better times looked down with pride from their stately galleries before their houses (ten planks of fir deal, supported by six tottering posts) on these miserable ragamuffins of dependents who burrowed around them.

With one of these Boyars I lodged, and exchanged six phrases of my Ciceronian learning against five words of his dog Latin. I found I was a considerable loser by the bargain, and sent his Boyarship to his bed! So much for itinerary details – now for Trajan's bridge.

*Was it built near Czernetz? Was it built of stone? Was it built at all? These are three questions about which the learned are divided; but in regard to all three I boldly answer in the affirmative. The Severiner Tower is a massive stout stone building, alnâmost quite entire, between seventy and eighty feet high; and placed there for the defence of the bridge, on the Wallachian side (then called Dacia), against those barbarians. This I saw from my windows, and can attest. The miserable deep roads, and the hope of passing that way on my return, and in fine weather, prevented my wading down to the shore *that day*, but my servants, who in their boat passed the place itself (and had my orders to open all their eyes to see distinctly) saw the two stone abutments of the bridge in full preservation. They are about thirty feet high above the water, and are built of large square stones, but without *any* inscription. Universal tradition has convinced every inhabitant of the country that *there stood Trajan's, and not Constantine's* bridge; for that a *bridge* stood there is incontrovertible. Remains of the piers have been seen at low water, and the Emperor Charles the Sixth had a large wooden pile drawn out of the water at that place, which had already acquired a thin coat of petrification. There are models of Trajan's bridge extant; they make the piers stone, with a wooden superstructure. Be that as it may, the erection must have been a bold one, for the Danube is there very deep, very rapid, and four hundred and fifty toises in breadth.*

There was another bridge over the Danube, below Nicopolis, at five leagues' distance from hence, where the river Aluta falls into the Danube. Of this one, hardly any vestiges remain; but this second bridge I suppose to be that of Constantine. Heigh ho! My dear Anne, I am quite exhausted with this explosion of pontifical literature. I hope I have be-bridged you to your heart's content!

Now, to finish my rakings from the embers of my memory, in regard to my former lucubration (which lighted the corporal's pipe instead of finding its way to Prices Street) methinks I told you that the Wallachian jargon at once salutes the ear with such à Roman twang that no man who has studied Ruddiman's Grammar can doubt of their descent (with many mongrel and probably Scythian crosses in the breed) from the proud sovereigns of the world. "' hansom woman"' is "'ormousa mugera"; "I do not understand you, sir", is "no cape domno". In short, they know no other name for their nation but "Rumagni"; and the devil is in it if their genealogy be doubtful. But if the stately Romans could look up and see to what a dastardly race their progeny have been reduced, by Hun, Goth, Scythian, and lastly, Greek bondage, they would spit upon them with scorn. I looked amongst the wretches who ran alongside of my carriage to prevent its being overturned, for Roman features. I thought I saw some Othos, and now and then a Galba; but not a line of a republican countenance to be seen among them! But enough – as this is not my present letter, but my old letter, I will begin the other on a new sheet.

Șiștovo, 27 aprilie 1791

Așadar, draga mea Anne, este dorința și plăcerea ta să scriu, din nou, din memorie, stupida mea scrisoare, din 2 decembrie, pe care, cine știe ce caporal austriac a folosit-o, pentru vreun scop josnic. Vai, într-adevăr, această cerere a ta este ceva, în stil rusesc, *extrem de barbar*, și imposibil. Dar, cum barca noastră politică stă, încă, pe o parte, pe bancul de nisip al încăpățănării austriece, voi face tot ce-mi stă în putință, să însăilez, încă o dată, rămășițele atât de mici ale amintirii, precum micile evenimente pe care această perioadă le-a imprimat, pe o suprafață aridă a memoriei mele. Prin urmare, mai întâi, o plăcută amintire.

Trebuie să știi, deci, că mulți dintre servitorii mei au părăsit Viena, înaintea mea, coborând pe Dunăre, cu bagajele mele grele, într-o mare barcă acoperită. Fusesem despărțiți trei zile și nu știam absolut nimic despre ei, când – și aici deplâng pierderea acelei

descrieri – la trei leghe distanță, în josul fluviului, de la faimoasa fortăreață a Orșovei, și, imediat dedesuptul înspăimântătoarelor cataracte ale Dunării, către sfârșitul zilei, și pe o pajiște încântătoare chiar pe malul fluviului, i-am zărit pe credincioșii mei lorzi¹ ai cămării, ai bucătăriei și ai cofetăriei – Duretti, Manzone și Kaucksdorff – dansând, cu bucurie, la apropierea stăpânului lor, surâzător! Servitorii, de rang inferior, care erau în suita curții mele, nu au îndrăznit să danseze, nici să-mi adreseze, zgomotos, felicitările lor, ci, doar, zâmbeau, cu plăcere, și mormăiau, vesel, într-o manieră foarte mișcătoare. Acești oameni de treabă, găsindu-l pe stăpânul lor sănătos și considerând că o farfurioară cu ceai fierbinte și o felie subțire de pâine cu unt, sunt bine venite, la hotarele Valahiei (așa cum au fost, și la Viena) aveau toate aceste bucate, pregătite, și un lighean, cu ceai, și, după acest ospăț romantic, ne-am despărțit, îmbrățișându-ne, urmând a ne întâlni, la Șiștovo.

După vreun sfert de ceas, am pătruns în fertila și înverzita provincie a Valahiei, și, zece minute mai târziu, eram, deja, intrați până la gât, în noroi și mocirlă, și, astfel, am fost târați trei sau patru mile, prin toate hârtoapele, ceea ce s-a făcut cu tot felul de animale; iar trei sau patru ore mai târziu, am ajuns la bârlogul omenesc, numit orașul Cerneț. Îl numesc “bârlog”, draga mea Anne, deoarece valahii o îndrăgesc atât de mult pe maica Glie, încât nu se mulțumesc să trăiască, doar în poala ei, ci își sapă locuințele în măruntaiele sale.

Oamenii de rând se distingeau, prin trupul lor buhăit, acoperit cu zdrențe jalnice; îmbrăcați, în veșminte lungi, de mătase, în oraș mai sunt și vreo patru, cinci boieri (nobili) care locuiesc în niște cabane de lemn, care trec drept palate, și a căror înfățișare se detașează, prin bărbile lungi și servilitate șireată.

Am fost găzduit de unul din acești boieri, cu care am schimbat șase fraze, ale culturii mele ciceroniene, cu cinci cuvinte, de latină vulgară. Constatând că eu ieșeam prost din această afacere, am trimis-o pe boieria sa, *la culcare!* Atâta, despre detaliile itinerarului – acum, despre podul lui Traian.

A fost construit lângă Cerneț? A fost construit din piatră? A fost construit într-adevăr? Sunt trei chestiuni asupra cărora

¹ Cu sensul de servitori ce aveau un rang superior.

învățații nu sunt de acord; totuși, în ceea ce le privește, pe toate trei, eu am curajul să răspund afirmativ. Turnul Severinului este o construcție masivă, aproape în întregime, din piatră, înaltă, de circa 70-80 de picioare, și plasată, acolo, pentru apărarea podului, dinspre partea valahă (numită, pe atunci, Dacia), împotriva barbarilor, de acolo. Am văzut acest lucru, cu ochii mei, de la fereastră, și pot să confirm. Mizerabilele drumuri desfundate și speranța că voi trece, pe acolo, la întoarcere, și pe vreme bună, m-au împiedicat să mă deplasez, până la țarm, în *acea zi*, dar servitorii mei, care au trecut, ei înșiși, cu barca, pe lângă acel loc (și care aveau, de la mine, ordin să-și deschidă bine ochii pentru a vedea totul cu claritate) au văzut cele două piloane ale podului, în perfectă stare. Ele se ridică la circa 30 de picioare, deasupra apei, și sunt construite, din masive pietre pătrate, dar fără *nici* o inscripție. Oricare dintre locuitorii acestei țări știe, dintr-o tradiție, universal acceptată, că acolo se înalță podul lui *Traian* și nu al lui Constantin²; pentru că este de necontestat că acolo se află un pod.

Resturi ale unor picioare de poduri se pot vedea, uneori, când scade apa și împăratul Carol al VI-lea³ a pus să se scoată, din acel loc, din apă, o grămadă de lemne care începuseră deja, să se pietrifice.

Există machete ale podului lui Traian; potrivit acestor machete, pilonii erau din stâncă, cu suprastructură din lemn. Oricum ar fi, ridicarea podului a fost o adevărată dovadă de curaj, deoarece, acolo, Dunărea este foarte adâncă, foarte rapidă și are o adâncime de 450 *toisis*(?).

A mai fost și un alt pod peste Dunăre, mai jos de Nicopolis, la cinci leghe distanță de aici, acolo unde râul Olt se varsă în Dunăre. De la acesta nu au rămas prea multe urme; eu presupun însă, că acest al doilea pod a fost cel al lui Constantin.

Hai, draga mea Anne, aproape că sunt epuizat din cauza acestei explozii de prețiozități. Sper că ești mulțumită pe deplin, cu atâtea poduri!

Acum, pentru a termina cu scotocitul, în jăratecul memoriei mele, în legătură cu elucubrațiile mele anterioare (care au aprins

² Constantin cel Mare (Flavius Valerius Constantinus – 324-337); întemeietorul Imperiului Roman de Răsărit (Bizantin).

³ Carol al VI-lea, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană.

pipa caporalului, în loc să ajungă pe Princes Street), cred că ți-am spus că limba valahă sună la ureche cu așa o sonoritate romană, încât, nimeni care a studiat gramatica lui Ruddiman, nu poate să pună la îndoială că valahii se trag, cu multe corciri și, probabil, cu încrucișări scitice, în neamul lor, din mândrii stăpâni ai lumii. *Nu vă înțeleg, domnule, înseamnă, no cape domno; o femeie frumoasă, se spune formousa mugera.* Pe scurt, ei nu cunosc alt nume, pentru națiunea lor, decât *Rumagni*; și sigur este că genealogia lor nu este îndoielnică. Dar, dacă magnificii romani ar ridica capul și ar vedea în ce rasă ticăloasă a fost coborâtă progenitura lor, prin sclavia la care au redus-o hunii, goții, sciții și, în cele din urmă, grecii⁴, i-ar scuipa, cu dispreț. Cătam, printre nenorociții care alergau, pe lângă trăsura mea, pentru a nu se răsturna, trăsături de romani. Cred că am văzut câțiva Otto, și, ici, câte un Galba, dar nici un chip, cu trăsături republicane nu se găsesc printre ei!

Dar, destul, căci, aceasta nu este scrisoarea mea, de acum, ci veche mea scrisoare, așa voi începe o pagină nouă.

A BRITISH DIPLOMAT'S VOYAGE TO THE LOWER DANUBE (1790-1791)

Abstract

The annexation by Russia of the Crimean Peninsula – officially confirmed on 8th January 1784 – sent shock-waves through the European chancelleries. The prospect of Russia's growing control over the Black Sea the Mediterranean trade, at the expense mainly of the English and the Dutch, marked a watershed in Great Britain's until then rather unobtrusive diplomatic involvement in the "Eastern Question". The Russo-Austrian-Turkish war of 1787 prompted Britain into diplomatic action: at the Congress of Shishtov in 1790, British, Dutch and Prussian envoys mediated between the belligerent powers. The British representative was Sir Robert Murray Keith, a career diplomat, then ambassador in Vienna. The following fragments, however, do not

⁴ Se referea la grecii fanarioți, care au fost impuși pe scaunele domnești de la București și Iași, și de clientelele lor.

concern the convoluted international situation and great power rivalries of the late 18th c. They show a lighter side of Murray Keith who, on his way from Vienna to Shishtov (north-east Bulgaria), found time to write down his impressions of the new places and people he encountered. This is the first translation into Romanian of Sir Robert Murray Keith's letters relating his impressions of the Romanians and their lands in the 1790s.